

Дерев'янка О.А., Тронь А.А.

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

КРАТНІСТЬ ЯК АСПЕКТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДИКАТНОЇ ДІЇ

У статті досліджується категорія кратності, що є складовою частиною універсальної категорії аспектуальності. Встановлено основні засоби її вираження; розмежовано мультиплікативний та ітеративний аспекти дієслівної дії.

Ключові слова: аспектуальність, кратність, мультиплікатив, семельфактив.

Дерев'янка О.А., Тронь А.А. Кратность как аспектуальная характеристика предикатного действия. Стаття посвящена исследованию категории кратности, которая является составной частью универсальной категории аспектуальности. Установлены основные средства её выражения; разграничены мультипликативный и итеративный аспекты.

Ключевые слова: аспектуальность, кратность, мультипликатив, семельфактив.

Derevyanko O.A., Tron A.A. Frequency Rate as an Aspectual Characteristic Feature of the Predicative Action. The article is devoted to the study of the category of frequency rate as a constituent part of the category of aspect; the major means of its expression have been singled out; multiplicative and iterative aspects have been differentiated.

Key words: aspect, frequency rate, multiplicative, semelfactive.

Трактування поняття категорії кратності як складової кількісної аспектуальності вітчизняними дослідниками дещо відрізняється від її розуміння у зарубіжній лінгвістиці. Ця категорія, на думку зарубіжних дослідників (Б. Левіна, К. Сміт), представлена точковими або миттєвими дієсловами, які належать до аспектуального класу семельфактивів. Для вітчизняної лінгвістичної науки термін “кратність” – традиційний, однак явища, які він позначає, окреслюються мовознавцями по-різному. Межі цього поняття все ще залишаються не визначеними. Вперше поняття кратності дії було розглянуто Г. Павським (1850). Пізніше воно висвітлюється у працях І.О. Бодуена де Куртене (1963), О. Шахматова (1941), у наш час – у працях Ю. Маслова (1984), О. Бондарка (1987), В. Храковського (1998; 2006) та інших аспектологів.

О. Шахматов розумів кратність як “роздріблену” тривалість: він розглядав кратну дію як дію роздріблену в часі; некратну – як безперервну (зарубіжні аспектологи визначають роздріблену дію як ітеративну). При цьому він вказував на те, що і те й інше передбачає обмежену тривалість дії у

часі [Шахматов 2001]. Крім того, членування дії може зводитися або не зводитися до єдиного цілого, наприклад, до значення загального результату. Різноманітність кількісної структури дії пов'язана з різноманітністю прояву кратності дії.

Класифікація багатократних значень російського недоконаного виду пропонується Є. Падучевою [Падучева 1996, с. 24-31] (слід вказати на те, що недоконаний вид у російській мові є основним засобом вираження предикатно-множинних значень). Дослідниця виділяє семантичні ознаки, релевантні для розмежування цих значень. Ознака кратності, яка є релевантною для предикатної множинності, має, на думку Є. Падучевої, чотири значення, а саме: а) “одичність”, якщо описується одична ситуація, яка має місце один раз, без спеціальної вказівки на кількість крат; б) “визначена кратність”, якщо “точно вказано кількість повторень ситуації”; в) “невизначена кратність”, якщо ситуація відбувається багато разів, а кількість повторень ситуації невідома; г) “нейтралізація протиставлення за кратністю” у тому випадку, якщо описується ситуація, яка мала місце принаймні один раз [Падучева 1996, с. 26].

Кількісна аспектуальність, на думку Ю. Маслова, характеризує дію: за кількістю “крат” чи її безперервності / розчленованістю; за ступенем її тривалості та за ступенем її інтенсивності [Маслов 1984, с. 10].

У сучасних дослідженнях *кратність дії* трактується як комбінація різноманітних засобів, “семне” притягування взаємодіючих мовних елементів (Є. Люшинська), окремий вияв дискретності (М. Гловінська). М. Гловінська вказує на те, що кратною може бути тільки дискретна дія, при цьому дискретність розглядається ширше (як ідея початку, кінця фази) [Гловинская 1982, с. 133-134]. Слід зазначити, що дискретність, яку розглядаємо як розчленованість явищ реальної дійсності, певною мірою відображається у мовленнєвому мисленні. Будь-яка множинність є дискретною за своєю природою, тобто складається з одиниць або елементів. Однак дискретність (як і кількісність) – неоднорідна, її особливості пов'язані з належністю даного слова до тієї чи іншої частини мови. Дискретність у часі пов'язана з дією і характеризує її як перервну, дискретність у просторі – з поняттям субстанції, тобто імена пов'язані з поняттям субстанції та простору, а дієслово – із поняттям часу. Така дискретність має перш за все часовий характер. Однак у деяких випадках дієслівна дискретність співвідноситься із просторовими характеристиками дієслова (йдеться про дієслова типу *to scatter, to spill* тощо).

Кратність досліджували на матеріалі різних мов, зокрема української – Т. Голосова (2001), О. Ачилова (2004), О. Пчелінцева (2005), російської – В. Гайдуков (1989), В. Храковський (2006), З. Годізова (2004), Є. Кокарєва (2000), Є. Нікіфорова (1993), Є. Соколова (1994), вірменської – Г. Акопян (1975), угорської – Б. Корпонай (2000), чеської – А. Широкова (1965; 1966), татарської – Г. Лутфулліна (2004), індонезійської – Н. Алієва (1974) та в порівняльному аспекті – німецької та татарської – Н. Салєхова, Р. Рахматулліна (1988), російської та осетинської – А. Цомартова (1988), російської та мордовської – Є. Лісіна (1998), французької та татарської – Г. Лутфулліна (2004) тощо. На матеріалі англійської мови відсутні монографічні дослідження, об'єктом

вивчення яких є категорія кратності. Існують лише окремі публікації, які стосуються цієї проблеми, зокрема К. Адамса (2001), К. Сміт (1997), Є. Губерт (1997), Н. Свашенко (1990). **Мета статті** полягає у дослідженні кратності як аспектуальної характеристики предикатної дії. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: встановити зміст та обсяг категорії кратності; розмежувати мультиплікативний та ітеративний аспекти дієслівної дії; проаналізувати мультиплікативні та семельфактивні дієслова як основні виразники категорії кратності. **Предметом** вивчення є особливості різнорівневих мовних засобів, які формують функціонально-семантичне поле кратності сучасної англійської мови. **Об'єктом** дослідження є мультиплікативні та семельфактивні дієслова англійської мови.

Вважаємо, що кратність ситуацій реалізується як сукупність двох взаємопов'язаних значень: **однократності і багатократності**. При цьому слід зазначити, що кратність тлумачиться, подібно до інших аспектуальних ознак, не тільки на основі значення дієслівної лексеми, але й ситуації, вираженої в реченні.

Категорія кратності співвідноситься з відповідним функціонально-семантичним полем, яке складається з таких компонентів: 1) дієслів, які семантично поєднуються зі значеннями ознаки кратності (мультиплікативні та семельфактивні дієслова), 2) слів і словосполучень, які виражають значення кратності на синтаксичному рівні безпосередньо чи опосередковано, 3) граматичних засобів вираження кратності. Перші два компоненти функціонально-семантичного поля кратності є універсальними.

Дієслова, які поєднуються зі значеннями ознаки кратності, позначають дії, що можуть за своїми властивостями перериватися і поновлюватися знову. Сюди не належать ні дієслова стану, ні так звані дієслова “абстрактного” відношення, зокрема: *to rule, to govern, to depend, to submit*.

На думку деяких дослідників (О. Бондарка, Ю. Маслова та ін.), зі значенням кратності вільно поєднуються всі дієслова, які виражають граничні процеси (*to come, to bring*), оскільки для них природними є запитання: “Як часто?”, “Скільки разів?” – і відповідні відповіді на них: *every day, several times*. Ці дієслова, як стверджують вчені, без обмежень вживаються у реченнях з обставинами, що лексично виражають багатократність. Наприклад: *I visited her every day during the rest of her short life* (J. Austen).

Вважаємо, що йдеться про ітеративний аспект, який у вітчизняній лінгвістиці розглядається як такий, що перш за все характеризує дію з точки зору її кратності. Поділяючи думку зарубіжних дослідників (Р. Гаррісона, Б. Левіна (1993), З. Хіао, А. МакЕнері (2002), К. Сміт (1997) та ін.), розмежовуємо дані категорії, тобто **ітеративність** та **багатократність**. На нашу думку, **ітеративний аспект** (iterative) вказує на те, що дія повторюється багато разів знову і знову та є необмеженою в часі, наприклад: *There was one noise he kept hearing again and again on his travels that intrigued him* (S. McDonald). Деякі лінгвісти називають цей аспект ще й **фреквентативним** (frequentative), інші – виділяють останній окремо, зазначаючи, що він виражає дію, яка повторюється з високою частотністю [Harrison 2006, с. 5].

Категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації. На відміну від ітеративності, кратність є граничною дією. Наприклад, *Cinzia's eyes suddenly flashed and she smiled...* (M. Dibdin); *He knocked once on the door, and it was instantly opened* (S. Beauman).

Дієслівні засоби вираження категорії кратності представлені в англійській мові групою предикатів, які, за класифікацією К. Сміт, належать до класу **семельфактивів**. Учені по-різному називають ці предикати, зокрема *точкові*, *миттєві*, *пунктивні* тощо. Чітких критеріїв розмежування цих понять немає, що часто призводить або до їх повного ототожнення, або до нашарування один на одного. На нашу думку, варто об'єднати ці значення терміном "семельфактив".

Таким чином, семельфактивні дієслова характеризуються семою кратності у своїй семантичній структурі і здатні виражати дане значення, незалежно від форми, у якій вони зустрічаються. Наприклад, семельфактивне дієслово **jump** не може позначати одну дію, що триває протягом тривалого періоду часу. Так, у реченні *The boy jumped all day* мова йде про велику кількість стрибків, виконаних хлопчиком, а не про стрибок довжиною "в цілий день". Тому для миттєвих дієслів (*hit, jump, nod, kick*) процес дії є ланцюжком однакових актів, що розірвані між собою часовими інтервалами різної довжини, як-от: *The two boats rubbed and banged at the gunwales, and when Pascoe, a Cornish giant if ever there was one, jumped from one to the other, both craft rocked violently* (C. Gidley).

Семельфактивний аспект (semelfactive) вказує на одиничний прояв традиційно мультиплікативної ситуації, наприклад, один стук у двері. Дієслова, які належать до даного класу, мають ознаку динамічності, не передбачають наявності просторової кінцевої точки і не виражають результативності. Вони можуть виступати як один окремий акт дії або як її багаторазове повторення. Наприклад: *The great door clanged behind him* (Ch. Dickens); *She lifted her face to his, then jumped suddenly as the telephone sounded* (M. Bowring). Деякі засоби вираження семельфактивного значення в англійській мові описані Є. Губерт та К. Адамс, однак цей опис є неповним.

Події, які передаються "точковими" дієсловами типу *to kick, to hit, to blink*, є настільки короткими за своєю тривалістю, що, перш ніж суб'єкт усвідомлює, що відбувається, дія вже завершилася. Такі ситуації здебільшого позначає простий минулий час, тоді як вживання даних дієслів у прогресиві надає дії мультиплікативного значення, тобто вказує на її багатократну реалізацію, порівняйте: *The Ford behind had switched on its lights and its right-hand indicator was blinking* (D. Rutherford) та *Cranston suddenly blinked* (P. Harding).

К. Сміт зазначає, що для миттєвих ситуацій (semelfactives) ознака граничності не характерна. Однак вважаємо, що дане питання є дискусійним, оскільки без наявності внутрішньої межі семельфактиви не могли б вживатися мультиплікативно. Беручи до уваги розмежування деякими дослідниками просторової та часової кінцевої точки, про яке вже було згадано вище, можна

вважати, що миттєвим ситуаціям притаманна ознака [+bounded], тобто наявність внутрішньої часової межі [Xiao, McEnergy 2002, с. 339].

Слід вказати на те, що однократність, яка позначається в англійській мові семельфактивними дієсловами, розглядають як кількісну характеристику дії, яка є специфічною саме для роду дії, а не для видової пари. У реченнях із предикатом однократності дії встановлюється кількісне обмеження або межа. Крім того, у семантиці однократних дієслів нема вказівки на те, що дія у своєму розвитку наблизилась до межі, за якою вона себе вичерпала і не може більше повторюватися. Дія, яка позначається семельфактивними дієсловами, має лише обмеження у межах однієї кратної дії.

Багатократна ситуація, яка складається з багатьох однотипних миттєвих ситуацій, здатна в аспектуальному плані виступати як однократна тривала ситуація, тобто розчленовуватися на складові частини. Ситуація, яка не є миттєвою (тобто здатна поділятися на фази), може бути представлена як така, що не має тривалості: використовуючи не-миттєве дієслово з яким-небудь із аспектуальних показників нетривалості, мовець повідомляє про те, що дана ситуація почалася, продовжувалася, завершилася, не протиставляючи жодну з цих фаз іншій. Тим самим тривалу (за своєю природою) ситуацію можна трактувати як *миттєву*, оскільки відрізок чи лінія, на думку В. Плунгяна, перетворюються на точку [Плунгян 1998, с. 32].

Крім того, як стверджує Р. Гаррісон, слід розмежовувати **семельфактивний (semelfactive)** та **симульфактивний аспекти (simulfactive)**. Він зазначає, що “семельфактивний аспект вказує на те, що є тільки один “прояв” звичайно ітеративної ситуації, наприклад: *a single knock at the door*, а симульфактивний аспект позначає зазвичай тривалу чи багатофазову дію, яка є спресованою і відбувається миттєво, тобто “all at once” or “in one fell swoop” (“одним махом”) [Harrison 2006, с. 5]. Порівняйте: *The screen flashed one final time* (M. Banks) та *The headlights flashed for a moment and then faded* (G. Martin).

Пропонуючи класифікацію родів дієслівної дії, Я. Ставницька також розрізняє **семельфактивний рід дії**, який репрезентується нейтральною підгрупою (де позначається один “квант” подрібленої дії), **семельфактивно-дуративною** підгрупою (завершеність дії, яка тривала певний проміжок часу), **семельфактивно-аугментативною** підгрупою (значення інтенсивної одноразової, обмеженої в часі дії), **семельфактивно-диминутивною** підгрупою (значення послабленої інтенсивності одноразової дії, яка тривала незначний проміжок часу). Дослідниця вказує на те, що **семельфактивний рід** дієслова характеризується такими модифікаційними параметрами: *двостороннім обмеженням / часовим виміром, слабкою інтенсивністю / ефективністю, високою інтенсивністю / ефективністю та дискретністю*. Однак не погоджуємося з думкою Я. Ставницької про те, що для семельфактивного роду дії не характерні початковість, граничність та темпоральні відношення між діями (одночасність та послідовність).

Науковці по-різному визначають статус семельфактивів стосовно інших класів дієслів. Деякі дослідники (К. Сміт (1997), М. Олсен (1997)) чітко

протиставляють їх дієсловом діяльності. Так, М. Олсен вважає, що дані класи відрізняються за ознакою [\pm durative], яка є обов'язковою для дієслів діяльності (activity verbs), а семельфактиви виражають тривалість лише в окремих випадках [Olsen 1997, с. 97]. Інші лінгвісти, зокрема Б. Левін, навпаки, вважають семельфактиви і дієслова діяльності схожими за своїми граматичними властивостями. Так, дієслово *cough* є семельфактивним, тоді як серія покашлювань уже інтерпретується як діяльність.

Досліджуючи класи дієслів, Б. Левін (1993) виділяє окремий клас, до якого входять і мультиплікативні, і семельфактивні дієслова, які позначають миттєві події, що не передбачають зміни стану (*beep, blink, cough, tap*). Дослідниця розрізняє чотири типи дієслів, які групуються за своїми властивостями, однак відрізняються тим, що репрезентують або семельфактивність, або мультиплікативність [Levin 1993, с. 222].

Деякі дієслова, зокрема *batter, beat*, обов'язково мають ознаку [+durative], тому належать до категорії мультиплікативів, а інші – можуть бути або точковими (punctual), або тривалими, тобто для них характерна ознака [\pm durative], як-от: *hit, kick, pound, slap, thwack* та інші; вони належать до класу **семельфактивів**.

Семельфактивні дієслова та дієслова діяльності відрізняються за своїми властивостями, оскільки семельфактивам притаманна ознака [\pm bounded], яка не характерна для дієслів діяльності. Крім того, вони мають здатність виражати як один акт дії, так і її багаторазове повторення (для точкових дієслів головною умовою вираження повторюваності є форма тривалого виду, що надає миттєвій дії “розірваної процесуальності”, тоді як дієслова діяльності передбачають тільки тривале здійснення одного акту дії (*The boy slept all day*)).

Від дієслів-досягнень семельфактиви відрізняються відсутністю результативності, що проявляється у їх нездатності утворювати ад'єктивні модифікатори, які виражають результативний стан, наприклад:

*The *flashed* light; *A *glimpsed* person; *A *coughed* boy.

Подібно до дієслів досягнення (achievements), семельфактиви, які вживаються ітеративно, схожі за своїми властивостями з дієсловами діяльності. Проте, на відміну від досягнень, для ітеративної інтерпретації семельфактиви не потребують об'єкта у формі множини [Smith 1983, с. 482]:

People were turning their heads from side to side again (досягнення);

The firecrackers are popping (семельфактив).

Очевидно, що об'єкт досягнення зазнає зміни стану і не може змінитися знову при повторному виконанні дії. Тому для ітеративного вживання досягнення вимагають додаткового об'єкта дії (одного чи кількох). Об'єкт дії семельфактивного дієслова не зазнає змін, тому семельфактиви не потребують його вживання у множині.

У результаті дослідження з'ясовано, що існують також каузативні семельфактиви (**causative semelfactives**), наприклад: *The Welshman kicked the ball away and referee Dangaard dismissed him for a second bookable offence* (The Daily Mirror).

Отож, семельфактивні дієслова можуть бути охарактеризовані за допомогою дієслів стану і діяльності. Так, миттєве дієслово *to glimpse*, семантична структура якого несумісна з тривалістю, представляємо як похідне від дієслова *to look*, що виражає стан, у той час, як *to cough* розуміємо як *do cough*, тобто воно вказує на діяльність. Очевидно, що ітеративно вживатися можуть тільки ті семельфактиви, які можна проаналізувати за допомогою дієслів діяльності. Порівняйте: *The boy is coughing* та **She is glimpsing John*. Крім того, Б. Левін зазначає, що семельфактиви зустрічаються у рефлексивних ситуаціях зі значенням результату: *...with which she stalked across the back of the hall to her little parlour opposite, and slammed herself into it* (E. Baily).

Семельфактиви вживаються також із префіксом *out-*, який надає дієсловам компаративного значення, тобто у ситуації “*x out-Vs y*”, де діяч *x* виконує дію (V) порівняно “краще”, ніж діяч *y*: *Stockowski and Dixon were outjumped by bigger, stronger girls*; “*They outhit us and outplayed us*”; *their American Security Bank teammates calmly outtugged their obviously straining opponents* [Levin 1999, с. 228].

Компонентом поля кратності можна вважати різного виду модифікатори, які описують, яким чином, коли та за яких обставин відбувається дія, виражена семельфактивними дієсловами. Вони вказують на однократність або багатократність ситуації.

Вживання локативних модифікаторів типу **up and down, from side to side, right and left** увиразнює багатократність дії: *Squeaking with excitement, the two children jumped up and down* (C. Brayfield); *He thrust the curtain wider, pressed his face to the glass but still all he could see was the white material flapping backwards and forwards in the wind* (C. Cookson). У деяких випадках неоднократна реалізація дії виражається за допомогою обставинних сполучень, обов’язковим компонентом яких є числівник, що вказує на кількість повторень ситуації: **seven times, twice**, або обставин типу **several times, many times**, наприклад: *To be certain, he kicked Trend twice on the sole of his right boot* (S. Gandolfi); *He paused momentarily then knocked twice more* (A. MacNeill).

Іноді семельфактиви, які вживаються з обставинами тривалості у часі чи з кількісним виразником часу (temporal quantifier) або які вживаються у прогресиві, називають **похідними ітеративними семельфактивами**. Наприклад: *He coughed for five minutes /three times /was coughing* [Xiao, McEnery 2002, с. 358]; *Elizabeth continued her walk alone, crossing field after field at a quick pace, jumping over stiles and springing over puddles with impatient activity* (J. Austen).

Щодо граматичних засобів вираження однократності та багатократності, то слід чітко розмежувати використання інфінітива та дієприкметника. Треба зазначити, що загальним значенням Participle I у складі складних додатків, як і у складі форм Continuous, є процес, тривалість, багатократність, незавершеність, розгортання дії, а значення інфінітива – це кратність, однократність та завершеність. Так, у реченнях а) *I heard the door slamming all*

night long та б) *I heard the door slam just after midnight* позначається однократна дія (б) та багатократна дія (а). Багатократною є й дія у наступному реченні: *More lights started flashing on the console* (M. Banks).

Отож, функціонально-семантична категорія кратності в англійській мові представлена мультиплікативними та семельфактивними дієсловами. Мультиплікативні дієслова позначають багатократну дію, а семельфактивні – її однократну реалізацію. Сема кратності міститься у семантиці предикатів, однак може увиразнюватись модифікаторами та контекстом. Багатократна дія здебільшого позначається формами Continuous, а однократна – Past Indefinite та формами Perfect. Вважаємо, що категорії кратності та ітеративності слід розмежовувати, оскільки ітеративний аспект вказує на те, що дія повторюється багато разів, знову і знову, і є необмеженою у часі. Категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації. На відміну від ітеративності, кратність є граничною дією. Перспективними можуть бути подальші зіставні дослідження: дієслів кратності у сфері контрастивної лінгвістики: зіставне дослідження дієслів кратності в англійській та українській мовах та зіставне дослідження дієслів кратності у мовах різних типів; порівняльне дослідження функціонування предикатів типу *to glance* та сталих дієслівно-субстантивних сполучень моделі V_1+vN типу *to give a glance*.

Література

Гловинская М.Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / Гловинская М.Я. – М. : Наука, 1982. – 155 с.

Маслов Ю.С. Очерки по аспектологии / Маслов Ю.С. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 263 с.

Падучева Е.В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива) / Падучева Е.В. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

Плунгян В.А. Грамматические категории, их аналоги и заместители : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / В.А. Плунгян. – М., 1998. – 82 с.

Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / Шахматов А.А. – М. : УРСС, 2001. – 624 с.

Harrison R. Verb Aspect // <http://www.rickharrison.com/language/aspect.html>.

Levin B. English Verb Classes and Alternations : A Preliminary Investigation / B. Levin. – Chicago and London : University of Chicago Press, 1993. – 276 p.

Levin B. Objecthood : An Event Structure Perspective // CLS. – 1999. – № 35. – Part 1. – P. 223-247.

Olsen M.V. A Semantic and Pragmatic Model of Lexical and Grammatical Aspect / M.V. Olsen. – New York : Garland Publishing, 1997. – 237 p.

Smith C. A Theory of Aspectual Choice // Language. – 1983. – Vol. 59, № 3. – P. 479-501.

Xiao Z., McEnery A. Aspect in Chinese / Z. Xiao, A. McEnery. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2002. – 363 p.